

Jacek W. Czartoszewski

Historia duszpasterstwa katolickiego w parafii Matki Bożej Anielskiej w Lipsku nad Biebrzą w latach 1914-1997

Studia Łłckie 16/2, 213-239

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. JACEK W. CZARTOSZEWSKI*

HISTORIA DUSZPASTERSTWA KATOLICKIEGO W PARAFII MATKI BOŻEJ ANIELSKIEJ W LIPSKU NAD BIEBRZĄ W LATACH 1914-1997

Wprowadzenie

Na terenach obecnej gminy Lipsk już w połowie XVI wieku istniała sieć parafii obrządku wschodniego. Funkcjonowały cerkwie w Bali, Hołyńce, Jacznie, Perstuniu i Rygałowce. W roku 1582 w związku z napływem z Mazowsza coraz większej rzeszy katolików obrządku łacińskiego król Stefan Batory założył parafię rzymskokatolicką w miasteczku Lipsk nad Biebrzą i nadał jej 23 morgi ziemi na terenie miasta.¹

W dniu 30 kwietnia 1606 r. Zygmunt III Waza na prośbę plebana Michała Grochowskiego powiększył uposażenie parafii nadając kościołowi lipskiemu 6 włók litewskich (ok. 109,16 ha.) i 14 morgów ziemi w lasach lipskich (ostęp Jasionowo obok pól miejskich) oraz 16 morgów do „wykrudowania” w lesie Dorohuszyn. Na włókach tych proboszcz lipski założył folwark i wieś Jasionowo.²

Pierwszą świątynię zapewne drewnianą wybudowano z fundacji króla Stefana Batorego w 1582 r. Drugą również drewnianą w 1606 r. Zbudował król Zygmunt III.³

Według komisji rządowej i akt kościelnych w XIX w. do parafii należały: miasteczko Lipsk oraz wioski: Choruzowce, Dabińczany, Dulkowszczyzna, Gorczyca, Jaczniki, Jasionowo, Kurjanki, Lipsk Murowany, Ostrowie, Ostryńskie, Płaska, Podłucze (dawniej Nowy Lipsk), Ponnarlica, Rohożyn, Rohożyniec, Rubcowo, Rygałówka, Siółko, Skieblewo, Słomkowszczyzna, Sofijówka (dawniej Sołojweszczczyzna), Staroźńce, Świack, Wnućkowszczyzna, Wołkuszek, Wołkusznz, Żabicke.⁴ Od dnia

---

* WFCH UKSW Warszawa

¹ A. Szermeta, *Lipsk w XV-XVIII wieku*, Białystok 1980, s. 21; J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie augustowskim*, s. 77, 152.

² ArŁm, sygn. II 265, k. 135; J. Wiśniewski, dz. cyt., s. 152; A. Szermeta, dz. cyt., s. 21; C. Nowak, *Lipsk nad Biebrzą w latach 1795-1864*, Warszawa 1976, mps., s. 43.

³ Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej, Łomża 1975, s. 86.

⁴ Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego, z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biurze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, t. 1 i 2; APL, nr 1, k. 38; ArŁm, sygn. 458, k. 161 (zachowano oryginalną pisownię).

4 kwietnia 1875 r. wioski Gorczyca i Płaska zostały przeniesione do placówki duszpasterskiej w Studzienicznej.⁵

Przypuszczalnie równolegle z parafią rzymskokatolicką założona została w mieście parafia grekokatolicka i zbudowana została cerkiew.⁶

Parafia Lipsk istniała nieprzerwanie do 1875 r.⁷, kiedy to ukazem carskim z 2 marca unicką diecezję chełmską (do której należała lipska parafia grekokatolicka) przyłączono do prawosławnej diecezji warszawskiej.⁸ Na mocy prawa wszyscy unicy stali się prawosławnymi. Nie chcąc należeć do cerkwi prawosławnej, wielu z nich zaczęło uczęszczać do kościołów obrządku łacińskiego. Księża katolicy, którzy świadczyli posługę duszpasterską unitom, byli represjonowani.⁹

Z uwagi na nieposłuszeństwo księży katolickich i ich działalność na szkodę cerkwi prawosławnej dnia 5 grudnia 1875 r. Car Aleksander II wydał rozkaz zamknięcia tymczasowego kościoła rzymskokatolickiego w osadzie Lipsk i skasowania tamtejszej parafii.¹⁰

Bp P. Wierzbowski polecił dziekanowi augustowskiemu zamknąć kościół. Parafianie tymczasem przebywali w świątyni dzień i noc w nadziei, iż w ten sposób powstrzymają wykonanie decyzji cara. Zdołali jedynie na tydzień odłożyć ten moment. Przybyły do Lipska naczelnik powiatu augustowskiego starał się być jedynie obserwatorem, całą pracę składając na dziekana. Wywołało to u wiernych wrażenie, że bezpośrednim sprawcą kasaty był raczej biskup niż rząd.¹¹

Dnia 11/23 stycznia 1876 r. Parafia rzymskokatolicka w Lipsku przestała istnieć.¹²

W roku 1883 Kolegium Rzymskokatolickie w Petersburgu rozważyło prośbę mieszkańców i zażądało od biskupa danych o „dawnej” parafii Lipsk oraz wniosku o celowość jej wznowienia. Bp P. Wierzbowski odpowiedział, iż parafia w Lipsku jest potrzebna, skoro mieszkańcy o to

⁵ APA, nr 4, k. 99; W. Jemielity, *Sanktuaria maryjne w Diecezji Łomżyńskiej*, Łomża 1991, s. 182.

⁶ A. Szermeta, dz. cyt., s. 21.

⁷ Schematyzm, s. 86.

⁸ M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego. Czasy nowożytne 1758-1914*, t. 3, Warszawa 1991, s. 306-307.

⁹ P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 186-1915*, cz. 1, t. 3, Sandomierz 1939, s. 269-270, 278-279.

¹⁰ ArŁm, sygn. I 240, k. 175.

¹¹ W. Jemielity, *Dekanat unicki augustowski w XIX wieku i początkach XX wieku*, w: *Materiały do dziejów społeczno-religijnych w Polsce*, Lublin 1974, 185.

¹² APA, nr 4, k. 22-24.

proszą i chcą wystawić świątynię własnym kosztem. Sprawa zakończyła się jedynie na korespondencji.¹³

Po kasacie miasto Lipsk oraz wioski: Borsuki, Krasne, Kurianka, Ostrów, Podwołkuszne, Rohożynek, Skieblewo i Wyżarne zostały przydzielone do parafii Krasnybór.¹⁴ Wioski Paniewo i Perkuć do parafii Studzieniczna, zaś pozostałe wioski przydzielono do parafii Teolin.¹⁵

Stan ten nie trwał długo, gdyż 25 lutego 1877 r. Car skasował parafię w Teolinie.¹⁶ „Wioski lipskie” przeszły do parafii Adamowicze.¹⁷

Po klęsce Rosji w wojnie z Japonią car Mikołaj II ogłosił 17/30 czerwca 1905 r. Edykt tolerancyjny i amnestię za przekonania religijne.¹⁸

Parafianie lipscy skrzętnie skorzystali z okazji, gdyż 26 maja/8 czerwca 1905 r. Wysłano podanie do władz, które zapoczątkowało wznowienie parafii w Lipsku. W tym samym czasie rozpoczęto starania o budowę nowego kościoła.¹⁹ Jesienią 1905 r. przybył do Lipska pierwszy administrator parafii, późniejszy proboszcz ks. Stanisław Paweł Zalweski.²⁰ Ludność unicka masowo przyłączyła się do parafii rzymskokatolickiej.²¹

Pierwotnie chciano postawić drewnianą świątynię, z czasem skorzystano z okazji i powierzono architektowi Adamowi Piotrowskiemu zaprojektowanie nowej neogotyckiej świątyni. Na fundusz budowy lipszczanie zebrali 20000 rs.²²

Teren, na którym stały poprzednie świątynie, był zajęty przez cmentarz grzebalny i plebanię parafii prawosławnej.²³ Zdecydowano się na budowę w nowym miejscu, przy ulicy Augustowskiej (obecnie Kościelna).

¹³ J. Ihnatowicz, *Lipsk w latach 1795-1914*, w: *Lipsk nad Biebrzą. Monografia historyczna do 1914 r.*, Białystok 1980, s. 105.

¹⁴ W. Jemielity, *Sanktuaria*, s. 58-59.

¹⁵ Tamże, s. 182; ArŁm, sygn. I 550, k. 175.

¹⁶ Tamże, k. 183.

¹⁷ Tamże, k. 199-201.

¹⁸ M. Banaszak, dz. cyt., s. 20.

¹⁹ I. Ihnatowicz, dz. cyt., s. 106-107.

²⁰ Elenchus, 1906, s. 20.

²¹ W. Jemielity, *Dekanat*, s. 199.

²² I. Ihnatowicz, dz. cyt., s. 106.

²³ E. Sztejnert, *Garść wspomnień*, w: *Lipsk nad Biebrzą. Wspomnienia*, Lublin 1978, s. 17 – 26.

Wiosną 1906 r. rozpoczęto prace budowlane, które trwały nieprzerwanie 8 lat.²⁴

Terytorium restytuowanej parafii stanowiło miasto Lipsk oraz wioski: Borsuki, Krasne, Kurianka, Podwołkuszne, Rohożynek, Skieblewo, Wyżarne, Andzin, Bartniki, Choruzowce, Dulakowszczyzna, Jaczniki, Jasionowo, Kapczany, Lipsk Murowany, Ponarlica, Rohożyn, Rubcowo, Rygałówka, Sofijewo, Starożyńce, Wnućkowszczyzna i Żabickie.²⁵ Z wiosek należących przed 1876 r. do parafii Lipsk wieś Ostrów pozostała przy parafii Krasnybór, wsie: Kołakowszczyzna, Słomkowszczyzna, Świack i Witkowszczyzna pozostały przy parafii Adamowicze, a wsie Perkuć i Paniewo przy parafii Studzieniczna. Ponadto na prośbę mieszkańców z dniem 1 listopada 1906 r. wieś Wnućkowszczyzna została przeniesiona z parafii Lipsk do parafii Adamowicze oraz z dniem 22 stycznia 1907 r. wieś Bartniki do parafii Teolin.²⁶

Ostatecznie w roku 1911 do parafii Lipsk należały wioski: Borsuki, Charużowce, Dulakowszczyzna, Handzin (Andzin), Jaczniki, Jasionowo, Kurianki, Krasne, Lipsk, Lipsk Murowany, Lipszczany, Ostryńskie, Okalne, Ponarlica, Podwołkuszna (Dziadownik), Rohożynek, Rohożyn Nowy, Rubcowo, Siołko, Starożyńce, Skieblewo, Sofijewo, Wierchjaminy, Wołkusz, Wyżarne i Żabickie.²⁷

Do roku 1795 parafia rzymskokatolicka Lipsk należała do dekanatu grodzieńskiego, diecezji wileńskiej.²⁸

Po trzecim rozbiórce Polski ziemie omawianej parafii przypadły Prusom. Łączność ze stolicą diecezji została przerwana. Stolica Apostolska zleciła więc opiekę duchową nad odłączonymi parafiami Biskupowi Płockiemu. Dnia 16 marca 1799 r. papież Pius VI bullą „*Saepe factum*

²⁴ A. Dobroński, J. Milewski, *Lipsk w latach 1914-1939*, w: *Dzieje Lipska nad Biebrzą. Materiały z sesji historycznej 27 IX 1980*, Białystok-Lipsk n/Biebrzą 1980, s. 33; W. Jemielity, *Zniszczenia kościołów i zabudowań parafialnych w diecezji łomżyńskiej w okresie II wojny światowej*, w: *Kościół katolicki na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, t. 7, Materiały i studia, z. 3, s. 343.

²⁵ ArŁm, sygn. I 239, k. 23; W. Jemielity, *Sanktuaria*, s. 58.

²⁶ Tamże, k. 18, 21, 23, 25.

²⁷ Elenchus 1911, s. 20.

²⁸ *Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat grodzieński*, opr. W. Wernerowa, Warszawa 1994, s. 24-25, 98-101; J. Wiśniewski, dz. cyt., s. 77.

est” erygował diecezję wigierską. Parafia Lipsk weszła w jej skład w dekanacie augustowskim.²⁹

Po zmianie granic politycznych w wyniku Kongresu Wiedeńskiego papież Pius VII bullą „*Ex imposita Nobis*” erygował z dniem 30 czerwca 1818 r. diecezję augustowską, czyli sejneńską, która weszła w skład metropolii warszawskiej.³⁰

I. Lata wojen 1914 – 1920

Rok 1914 był rokiem prac wykończeniowych nowej, monumentalnej, neogotyckiej świątyni, która w dniu 2 sierpnia została uroczystie poświęcona.³¹ Proboszczem od 1911 r. był ks. Piotr Kotlewski.³²

Niestety radość z nowej wspaniałej świątyni nie trwała długo, gdyż już 16 lutego 1915 r. do Lipska wkroczyły wojska niemieckie. Front stanął na linii Biebrzy.³³

Aresztowany został Proboszcz, który wraz z jeńcami był przepędzony do Augustowa. Tu ks. dziekan W. Nowicki wraz z niemieckim kapłanem wojskowym w Komendzie Miasta poręczył i doprowadził do zwolnienia ks. Kotlewskiego wraz z innymi kapłanami z dekanatu. Uwolnieni zamieszkali na gościnnej augustowskiej plebani, gdyż powrót na linię frontu (do Lipska) był zabroniony. Niestety wolność nie trwała długo, gdyż po 3 – 4 tygodniach Ks. Kotlewski został na skutek denuncjacji sztabińskich Żydów pojmany i internowany wraz z ks. J. Rólkowskim – proboszczem ze Sztabina i ks. Włostowskim – proboszczem z Jamin oraz przewieziony do obozu jenieckiego w Gutersloh w Westwalii, skąd zwolniono ich dopiero 1 stycznia 1917 r. Parafia przez dwa wojenne lata pozostawała bez duszpasterza.³⁴

²⁹ W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „*Studia Łomżyńskie*”, t. 2, Warszawa 1989, s. 163-165.

³⁰ Schematyzm, s. 18.

³¹ A. Dobroński, J. Milewski, *Lipsk w latach 1914-1939*, w: *Dzieje Lipska nad Biebrzą. Materiały z sesji historycznej 27 IX 1980*, Białystok-Lipsk n/Biebrzą 1980, s. 33; W. Jemielity, *Zniszczenia kościołów i zabudowań parafialnych w diecezji łomżyńskiej w okresie II wojny światowej*, w: *Kościół katolicki na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, t. 7, Materiały i studia, z. 3, s. 343.

³² ArŁm, Akta osobiste ks. P. Kotlewskiego.

³³ A. Dobroński, J. Milewski, dz. cyt., s. 34.

³⁴ J. Rólkowski, *Trzydzieści lat mego pasterzowania w parafii sztabińskiej*, Warszawa 1933, s. 31-37, 39, 85.

Miasto było ostrzeliwane przez artylerię rosyjską. Dlatego Niemcy ewakuowali mieszkańców z domów do kościoła, zabraniając wychodzenia w ciągu dnia. Jedynie nocą wypuszczano po jednej osobie dorosłej z rodziny w celu przygotowania i dostarczenia posiłków.³⁵ Zgromadzonym w kościele ludziom dokuczało zimno, pragnienie i głód. Na domiar złego Rosjanie rozpoczęli ostrzał świątyni, myśląc, że na wierzy Niemcy umieścili punkt obserwacyjny. Posypał się tynk na głowy ludzi, byli ranni. Znaleźli się jednak dwaj odważni: Wincenty Czarkowski i Stanisław Żłobikowski,³⁶ którzy nie bacząc na niebezpieczeństwo przedarli się przez linię frontu do Rosjan i powiedzieli, że w kościele są jedynie cywile. Ostrzał przerwano. Stan ten trwał do dnia 6 marca 1915 r., kiedy do Lipska wkroczyły wojska Rosyjskie rozpoczynając rabunkową gospodarę, w wyniku której w sierpniu wywieziono w głąb Rosji dzwony kościelne.³⁷

Niestety nie zachowały się akta parafialne z lat wojny, stąd dziś niewiele można powiedzieć o życiu religijnym omawianej parafii. Wojna na Mazowszu zakończyła się w listopadzie 1918 r. Niestety Augustowszczyzna i Suwalszczyzna była nadal okupowana przez wojska niemieckie. Władze okupacyjne nie ingerowały w sprawy wewnętrzne Kościoła. Korzystając z tego bp Antoni Karaś na prośbę mieszkańców dekretem z 27 maja 1919 r. utworzył parafię rzymskokatolicką we wsi Rygałówka. Jej pierwszym proboszczem został ks. Jakub Kondracki, który w posiadanie objął opuszczoną cerkiew prawosławną adoptując ją na świątynię katolicką.³⁸

Do nowopowstałej parafii weszło 10 wiosek należących dotychczas do parafii Lipsk i były to: Andzin (obecnie Dolniczany), Choróźowce, Jaczniki, Lipsk Murowany, Lipszczany, Ponarlica, Rakowicze, Rygałówka, Siółko i Sofiowo.³⁹

³⁵ M. Filon, *Lipsk w czasach pierwszej wojny światowej*, w: *Lipsk nad Biebrzą. Wspomnienia*, Lublin 1978, s. 12.

³⁶ L. Czarkowska, *Dwie wojny*, w: *Lipsk nad Biebrzą. Wspomnienia*, Lublin 1978, s. 61; (według relacji M. Filona tylko S. Żłobikowski)

³⁷ A. Dobroński, J. Milewski, dz. cyt., s. 34-35.

³⁸ T. Białoń, *Dzieje duszpasterstwa katolickiego parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Rygałówce 1919-1999*, MPS., Olsztyn 2001, s. 40.

³⁹ ArŁm, nr 2, *Akta parafii Rygałówka 1919-1933*, k. 10, 55.

Zakończenie pierwszej wojny na Augustowszczyźnie nastąpiło dopiero 9 września 1919 r. kiedy to oddziały armii polskiej obsadziły całą linię Focha.⁴⁰

Po I wojnie światowej diecezja augustowska, czyli sejneńska została podzielona granicą polsko – litewską. Ordynariusz diecezji przebywał wówczas w części litewskiej i zarządzał litewską częścią diecezji. Na tereny polskie mianował w lipcu 1918 r. wikariuszem generalnym ks. Romualda Jałbrzykowskiego, który 30 listopada 1918 r. w Łomży przyjął sakrę biskupią, a od 1921 r. rządził polską częścią diecezji jako Delegat Apostolski.⁴¹

Jesienią 1919 roku nastąpił podział liczącego 18 parafii dekanatu augustowskiego. Zachodnia jego część pozostała przy starej nazwie. Z części wschodniej utworzono nowy dekanat lipski, w skład którego oprócz Lipska, wchodziły parafie: Adamowice, Hołynka, Mikaszówka, Perstuń, Rygałówka, Sylwanowce i Teolin. Dziekanem został ks. P. Kotlewski – proboszcz lipski.⁴²

Względny spokój nie trwał długo. Wieczorem 25 lipca 1920 r. wycofał się przez Lipsk ostatni oddział polski. Do osady weszły jednostki Armii Czerwonej, a tuż po nich – oddziały litewskie. Na mocy układu między Litwą a Rosją Sowiecką z dnia 12 lipca 1920 r. Litwa przejęła tereny aż po Augustów, Krasnybór – Dąbrowę i ziemie położone na południe od Grodna.⁴³ Kontrofensywa wojsk polskich znad Wieprza doprowadziła do wyzwolenia Augustowa - 28 sierpnia, Suwałk – 30 sierpnia. Na linii Biebrzy wojska litewskie podjęły próbę obrony. Walcząc z nimi, dopiero 6 września 1920 r. piechota legionowa przywróciła wolność Lipskowi.⁴⁴

Położenie geograficzne, układ stosunków międzynarodowych i sytuacja na frontach sprawiły, że w latach 1915-1920 ziemie należące do parafii Lipsk siedmiokrotnie zmieniały swą przynależność państwową.

W roku 1921 Ksiądz Proboszcz pisał do Biskupa, iż w latach 1918-1921 z racji wojny i nagłej śmierci (polegli w trakcie działań fron-

---

⁴⁰ S. Kamiński, *Likwidacja stanu I wojny światowej na Suwalszczyźnie. Walka o wyzwolenie spod okupacji niemieckiej*, „Rocznik Białostocki” 1981, t. 5, s. 93 n.; J. Baranowski, J. Kucharski, *Pojezierze suwalsko-augustowskie*, Warszawa 1977, s. 18.

⁴¹ W. Jemielity, *Zarys dziejów diecezji łomżyńskiej*, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne” nr 2, Łomża 1987, s. 8.

⁴² Elenchus, 1920, s. 14-15.

⁴³ J. Rólkowski, dz. cyt., s. 36.

⁴⁴ A. Dobroński, J. Milewski, dz. cyt., s. 36.

towych i rozstrzelani) zmarło bez namaszczenia 50 parafian Lipska, którzy natomiast w tym czasie wszyscy byli zaopatrzeni.⁴⁵

II. Lata odbudowy zniszczeń wojennych i rozwoju duchowego oraz społeczno-kulturalnego 1921-1939.

W dniu 22 stycznia 1921 r. nastąpiła zmiana na stanowisku proboszcza. Ks. Piotr Kotlewski został przeniesiony do Teolina, a wraz z nim urząd dziekana. Odtąd Lipsk należał do dekanatu teolińskiego.⁴⁶ Nowym proboszczem w Lipsku został ks. Antoni Kuklewicz dotychczasowy wikariusz w Suwałkach.⁴⁷

W dniach 21 – 22 sierpnia 1921 r. zniszczoną parafię odwiedził z wizytą pasterską ks. bp Romuald Jałbrzykowski. Biskup nakazał proboszczowi erygować nieistniejący od kasaty parafii III Zakon św. Franciszka i Różę Żywego Różańca, co zostało pośpiesznie uczynione.⁴⁸

Parafia po wojnach była w opłakany stan. Na skutek podziału i czasu wojennego liczba parafian zmniejszyła się z 4578 osób w roku 1914 do 2989 osób w roku 1921. Samo miasto Lipsk zmniejszyło się z 1806 osób w roku 1910 do 1038 osób w roku 1921.⁴⁹ Okupacja niemiecka, rosyjska i litewska doprowadziła do znacznej demoralizacji parafian co pociągnęło za sobą wyczerpaną pracę miejscowego duszpasterza.

Stan kościoła przedstawiał się fatalnie. O ogromie zniszczeń może świadczyć fakt, iż naliczono w murach 131 dziur (otworów) po pociskach. Kościół był ogołocony ze sprzętów. Ocalała jedynie dębowa ambona, dwie dębowe balustrady i trzy żyrandole z brązu. Pozostałe sprzęty parafianie sami wykonali prowizorycznie. W uwagach po wizytacji biskupa z 22 sierpnia 1921 r. ks. A. Kuklewicz pisał, iż pragnieniem jego było zgromadzić zimą materiał, aby wiosną całkowicie odbudować kościół. W lipcu 1924 r. proboszcz informował biskupa o tym, że pokryto dach, naprawiono fronton kościoła, wykonano stacje Męki Pańskiej,

⁴⁵ ArŁm, nr 1, k. 8, 13.

⁴⁶ ArŁm, Akta osobiste ks. P. Kotlewskiego.

⁴⁷ W. Jemielity, *Kapituła katedralna łomżyńska*, „Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej” nr 5, Łomża 1975, s. 20.

⁴⁸ ArŁm, nr 1, k. 13.

⁴⁹ Elenchus z lat 1914 i 1920; H. Stępień, *Lipsk nad Biebrzą w latach 1864-1914*, Warszawa 1976, mps, s. 19; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. 5, Województwo białostockie, Warszawa 1924, s. 5; J. Czartoszewski, *Dzieje parafii Lipsk w diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej w latach 1818-1925*, MPS. Łomża 1993, s. 40-42.

zamurowano 114 dziur w murze i wstawiono 84 okna witrażowe (246 m²). Pracowano wówczas przy lasowaniu wapna na budowę parkanu wokół świątyni i budowę domu ludowego, a w przyszłości planowano załatać pozostałe 13 dziur w murze, wykonać 3 ołtarze, organy, konfesjonały, ławki i umeblowanie prezbiterium.⁵⁰ Odbudowę kościoła ukończono w 1925 r., a na pamiątkę zniszczeń w ściany wmurowano pociski, które znaleziono na terenie kościelnym.⁵¹

Kościół z czerwonej cegły zbudowano na planie krzyża w stylu neogotyckim. Długość jego wynosi 46 m, szerokość 34 m, wysokość do sklepienia 25 m, dwie wieże mają po 56 m wysokości. W kościele umieszczono trzy ołtarze. W głównym ustawiono figurkę Matki Boskiej Anielskiej, a po bokach figury św. Piotra i św. Pawła. Boczny ołtarz, pochodzący z XIX wieku pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa ma figurkę Jezusa. Trzeci ołtarz Matki Bożej Bazylianki znajduje się w kaplicy i jest w nim umieszczony obraz Matki Bożej Bazylianki, pokryty drewnianą sukienką, pochodzący z XV wieku.⁵²

Drewniana plebania wraz z mieszkaniem dla księdza wikariusza z 1913 r. oraz budynki gospodarcze parafii były uszkodzone pociskami i wymagały poważnych remontów, które przeprowadzono do roku 1923.⁵³

Ponadto ks. A. Kuklewicz w latach 1923-1925 wybudował dom katolicki w którym obok mieszkania dla organisty i kościelnego mieściły się: założony w 1921 r. oddział III zakonu św. Franciszka, Róża Żywego Różańca, Akcja Katolicka (Katolickie Stowarzyszenie Mężów, Katolickie Stowarzyszenie Kobiet, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej), od roku 1928 Kasa Stefczyka, biblioteka parafialna, kółko rolnicze, czytelnia prasy, strażacka orkiestra dęta, dozór szkolny, uniwersytet ludowy, komitet budowy Kopca Wolności i parku narodowego, komitet obchodów świąt narodowych i kościelnych oraz teatr ze sceną i zapleczem. Tutaj odbywały się święta i uroczystości kościelne, państwowe i narodowe.⁵⁴

⁵⁰ APL, nr 1, k. 3, 13, 28, 29.

⁵¹ K. Głuszek, *Czasy i ludzie mojego dzieciństwa*, w: *Lipsk nad Biebrzą. Wspomnienia*, Lublin 1978, s. 30-31.

⁵² W. Jemielity, *Parafie Augustowa i okolicy*, Łomża 1990, s. 14; w/w obraz został koronowany złotymi koronami w okresie późniejszym.

⁵³ ArŁm, nr 1, k. 4.

⁵⁴ ADKE, *Akta parafii Lipsk 1931-1948*, k. 6-8; E. Szejnert, dz. cyt., s. 21-23; A. Dobroński, J. Milewski, dz. cyt., s. 42-45; K. Głuszek, dz. cyt., s. 31; J. Czartoszewski, dz. cyt., s. 66-67.

Ks. proboszcz był również działaczem politycznym w szeregach Katolickiego Bloku Narodowego.⁵⁵

Dnia 28 października 1925 r. papież Pius XI bullą *Vixdum Poloniae unitas* utworzył nową diecezję łomżyńską, w skład której w dekanacie teolińskim weszła parafia Lipsk. Pierwszym biskupem łomżyńskim został dotychczasowy Administrator Apostolski ks. bp Romuald Jałbrzykowski. Po ogłoszeniu bulli ks. A. Kuklewicz wraz ze swymi parafianami odprawił nowennę w intencji nowej diecezji i jej ordynariusza.⁵⁶

W dniu 8 września 1928 r. parafia przeżywała wizytację ks. bp-a Stanisława Kostki Łukomskiego.⁵⁷

Proboszczowi w pracy duszpasterskiej pomagali księża wikariusze. W roku 1928 wikariuszem w Lipsku był ks. Józef Janucik późniejszy proboszcz w Rygałowce.⁵⁸ W roku 1936 obowiązki wikariusza sprawował ks. Adam Bargielski.⁵⁹

W parafii działała Rada Parafialna. W roku 1935 i 1937 należeli do niej członkowie: Jan Łozowski, Antoni Fiłonowicz i Stanisław Skardziński; i zastępcy członków: Stanisław Bartoszewicz, Bronisław Kasjanowicz i Bolesław Chomiczewski.⁶⁰ W roku 1939 członkami byli: Jarosław Olchowski, Antoni Fiłonowicz i Bronisław Jermakowicz; natomiast

⁵⁵ W. Jemielity, *Kapituła*, s. 20.

⁵⁶ W. Jemielity, *Podział*, s. 172-174.

⁵⁷ ADKE, *Akta parafii Lipsk 1931-1948*, k. 42.

⁵⁸ ArŁm, Akta osobiste ks. J. Janucika.

⁵⁹ Ks. Adam Bargielski urodził się 7 stycznia 1903 r. w Kalinowie par. Piątnica k/Łomży. Ukończył Seminarium Duchowne w Łomży, gdzie 27 lutego 1929 r. przyjął święcenia kapłańskie. W latach 30-tych ukończył studia specjalistyczne z teologii w Paryżu oraz pracował jako wikariusz na kilku parafiach diecezji łomżyńskiej. W roku 1940 był wikariuszem w parafii Myszyniec, tu 9 kwietnia został aresztowany w zastępstwie sędziwego proboszcza, osadzony w więzieniu w Ostrołęce, a następnie w obozie przejściowym w Działdowie i obozach koncentracyjnych: Dachau od 18 kwietnia 1940 r., Gusen od 25 maja 1940 r., Dachau od 8 grudnia 1940 r. – numer obozowy 22061, zmarł z wycieńczenia 8 września 1942 r. W pamięci współwięźniów zasłynął jako dobry kolega, uczynny, pomagający innym w obozowej niedoli, a przy tym bardzo pobożny, ufający Miłosierdziu Bożemu. W roku 1999 papież Jan Paweł II zaliczył go do grona błogosławionych męczenników. (źródło: *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, z. 2, Warszawa 1977, s. 174.)

⁶⁰ ADKE, *Akta parafii Lipsk 1931-1948*, k. 9, 28, 59.

zastępcami członków byli: Wiktor Kuczyński, Stanisław Chomiczewski i Józef Buraczyk.⁶¹

W omawianej parafii działała bardzo prężnie Akcja Katolicka, której asystentem kościelnym był Ksiądz Proboszcz. Prowadziła ona bibliotekę parafialną, działalność oświatową poprzez kursy rolnicze, akademie patriotyczne, kursy z zakresu podstaw higieny, prowadzenia gospodarstw domowych, kursy kroju i szycia dla dziewcząt, dla chłopców prowadzono ćwiczenia z przysposobienia wojskowego, kursy oświatowe z historii i języka polskiego, zachęcano parafian do prenumeraty czasopism katolickich. Akcja prowadziła również teatr, który wystawił kilkadziesiąt sztuk i przedstawień artystycznych w Lipsku i innych miejscowościach (Dąbrowie, Rajgrodzie, Sztabinie, Teolinie). Członkowie Akcji byli organizatorami licznych uroczystości kościelnych i narodowych, które ożywiały życie kulturalne parafii i gminy. Obchodzono bardzo uroczysto rocznice wydarzeń z dziejów Polski. Uroczystości zaszczylił prezydent Stanisław Wojciechowski oraz kilkakrotnie bp Stanisław Kostka Łukomski. W Akcji udzielała się inteligencja z Lipska, kilku nauczycieli i urzędników gminnych. W roku 1935 Katolickie Stowarzyszenie Mężów liczyło 45 osób, Katolickie Stowarzyszenie Kobiet – 50, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej – 25, a Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej – 43.⁶² Biblioteka parafialna w tymże roku posiadała 620 tomów, w ciągu roku zakupiono 18 książek, stałych czytelników było 282, a liczba wypożyczonych książek wynosiła 592.⁶³ W tymże roku na terenie parafii prenumerowano następujące czasopiśma:

- Życie i praca – 200 egz.
- Rycerz Niepokalanej – 266 egz.
- Gazeta Świąteczna – 10 egz.
- Posiew – 6 egz.
- Posłaniec – 4 egz.
- Gazeta Warszawska – 5 egz.
- Gazeta Polska – 3 egz.
- Kurier Poranny – 2 egz.⁶⁴

⁶¹ Tamże, k. 72.

⁶² Tamże, k. 7; E. Anuszkiewicz, *Akcja katolicka na Augustowszczyźnie przed 1 września 1939 r.*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa w Augustowie*, red. J. Czartoszewski, J. Dołęga, Olecko 1999, s. 103-114.

⁶³ ADKE, *akta parafii Lipsk 1931-1948*, k. 6.

⁶⁴ Tamże, k. 7.

Z okazji 25-lecia „wskrzeszenia” parafii odnowiono obraz Matki Bożej Bazylianki, który na uroczystościach jubileuszowych w dniu 21 czerwca 1931 r. ks. bp Bernard Dembek koronował pozłacanymi koronami.

Statystyka parafii w roku 1935 przedstawiała się następująco:

- ilość wszystkich mieszkańców – 4023
- w tym katolików – 3939
- mężczyzn – 1061
- kobiet – 1090
- dzieci do lat 7 – 788
- urodzeń: męskich – 54
- żeńskich – 69
- Illegitimi tori – 5
- małżeństw zawartych – 36
- konkubinatów – 1
- małżeństw mieszanych – 0
- małżeństw w separacji – 0
- zmarłych: mężczyzn – 24
- zmarłych: kobiet – 18
- dzieci do lat 7 – 12
- zmarłych bez sakramentów – 2 (zgony nastąpiły nagle. Ksiądz nie zdążył przybyć)
- komunii św. Wielkanocnych – 2888 (winno przyjąć) – 2832 (przyjęło)
- opuściło komunię Wielkanocną – 56
- do I komunii św. Przystąpiło – 112
- konsekrowano komunikantów – 14 850
- konwertyci – 5 (z prawosławia)
- odstępstw – 0
- ilość uchodźców – 3 (do USA)
- liczba parafian bez pracy – 56
- liczba nałogowych alkoholików – 2

Na terenie parafii było 6 szkół poniżej 7 klas, w których odbywały się lekcje religii katolickiej i jedna szkoła w Rubcowie z nauczaniem religii prawosławnej. Wizytatorem religii był ks. Józef Janucik – proboszcz z Rygałówki. Dzieci przystępowały do sakramentów św. 3 razy w roku.

Kościół i dom katolicki były ubezpieczone w PZUW w Białymstoku. Parafia posiadała ziemię kościelną – 10 ha i grunt beneficjalny – 14 ha (gospodarstwo po Magdalenie Kornilowicz we wsi Kurianka przekazane testamentalnie w roku 1931⁶⁵), z których korzystał proboszcz i służba kościelna.

Dodatkowe nabożeństwa, to:

- nabożeństwo majowe o godz. 19.00
- nabożeństwo październikowe o godz. 17.00
- nabożeństwo na cześć Najświętszego Serca Jezusowego w pierwsze piątki miesiąca.⁶⁶

Ponadto w parafii corocznie odprawiano nabożeństwo eucharystyczne tzw. „*nabożeństwo czterdziestogodzinne*”, w latach 1914-1915 odprawiano je w dniach 1 – 3 sierpnia, w roku 1923 w dniach 2-4 sierpnia, a od roku 1934 w dniach 1 i 2 sierpnia.⁶⁷

Porządek nabożeństw niedzielnych był następujący:

- 7.30 – godzinki
- 8.00 – matutinum, potem aspersion
- 11.00 – suma, następnie śpiew „Święty Boże”, po czym proboszcz głosił kazanie
- 15.00 – nieszpory⁶⁸

Stan moralny parafii w roku 1936 ks. A. Kuklewicz oceniał w następujący sposób:

Wady.

1. Nieposzanowanie cudzej własności, zwłaszcza lasów państwowych.
2. Przeklinanie ze zwyczaju – rzadsze u osób starszych.
3. Zabobony, choć z rzadka to jednak w niektórych rodzinach pokutują,
4. Zamowy w nieszczęśliwych wypadkach lub chronicznych niedomaganiach, choć coraz rzadsze to jednak tu i ówdzie dają się zauważyć. Zamawiaczy na terenach parafii nie ma.
5. U spowiedzi wielkanocnej w ubiegłym roku nie było 20 osób.
6. Do Kościoła niedzielami chodzą nie bardzo regularnie, zwłaszcza dalsi.

⁶⁵ Tamże, k. 60.

⁶⁶ Tamże, k. 6-12.

⁶⁷ Rubricella 1914, s. 97, 1915, s. 97, 1023, s. 89, 1924, s. 98.

⁶⁸ ArŁm, nr 1, k. 8.

Zalety.

1. Spowiadają się na ogół licznie i chętnie.
2. Ofiary na Kościół dają chętnie.
3. Do wiary świętej katolickiej są przywiązani tradycyjnie.
4. Biskupów i kapłanów parafia szanuje i kocha. Dała temu wyraz w żywiołowych protestach w 1928 r. i 1935 r. do władz najwyższych, kiedy pewne sprawy nieodpowiedzialnie ustosunkowały kwestę Biskupa Ordynariusza.
5. Parafianie chętnie czytają dobre książki i gazety katolickie. Największym powodzeniem cieszą się: *Rycerz Niepokalanej*, *Posłaniec Serca Jezusowego*, *Głos Katolicki*, *Posiew*, itp.

Przykłady najlepsze

1. W ciągu trzech lat przed ostatnią wizytacją pasterską dzieci nieślubnych było 31 – obecnie w tym samym czasie tylko 11. Do spowiedzi nie chodziło 100 osób rocznie – obecnie w roku 1935 tylko 3 osoby.
2. Komunię świętą w latach poprzedzających wizytację rozdawano ok. 12 000. Obecnie 20 000 rocznie.

Jest nadzieją, że za łaską Bożą życie moralne wykolejone z racji wojny światowej powróci na tory normalne.⁶⁹

W dniu 11 sierpnia 1936 r. parafię wizytował ks. bp Bernard Dembek – sufragan łomżyński. Wówczas do sakramentu bierzmowania przystąpiło 617 osób.⁷⁰

Dnia 7 września 1937 nastąpiła zmiana na stanowisku proboszcza. Ks. Antoni Kuklewicz został przeniesiony na probostwo w Wąsosz, a do Lipska przybył ks. Stanisław Dąbrowski.⁷¹ Niestety wraz z odejściem wieloletniego duszpasterza znajdującego środowisko i stawiającego wymagania nastąpił spadek zaangażowania w sprawy społeczne parafii, co może zobrazować poniższa tabela statystyczna.

	Stan z:	29. 11. 1937 r.	2. 06. 1938 r.
Liczba mieszkańców		4 030	3 959
Liczba katolików		3 940	3 885
Mężczyzn		1 061	1 100
Kobiet		1 091	1 154
Dzieci do lat 7		788	531

⁶⁹ Tamże, k. 41 (zachowano oryginalną pisownię).

⁷⁰ Tamże, k. 42, 50.

⁷¹ Tamże, k. 59.

Urodzonych dzieci	męskich	66	64
	żeńskich	65	60
	Illegitimi tori	5	0
Małżeństw zawartych		35	29
Małżeństw mieszanych		0	-
Konkubinatów		1	2
Małżeństw w separacji		0	3
Zmarłych	mężczyzn	19	24
	kobiet	18	23
	dzieci do lat 7	10	24
Do komunii św. Wielkanocnej winno przystąpić		2 890	3 050
Konwertytów		0	0
Członków Katolickiego Stowarzyszenia Mężów		10	12
Członkiń Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet		56	36
Członków Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej		12	10
Członkiń Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej		45	45
Książek w bibliotece		305	329
Zakup nowych książek		0	24
Liczba czytelników		250	-
Książek przeczytano		410	-
Prenumerata gazet	Sprawa Katolicka	140	34
	Rycerz Niepokalanej	268	-
	Gazeta Świąteczna	2	-
Bezrobotnych		-	0
Alkoholików		-	6

Źródło: ADKE, Akta parafii Lipsk 1931-1948, k. 61, 67.

III. Lata II wojny światowej 1939 – 1945

Niestety nie zachowały się dokumenty dotyczące parafii Lipsk w latach okupacji sowieckiej. Jedynie z przekazów dziekana augustowskiego ks. Wojciecha Chojnowskiego dotyczących całego dekanatu wiemy, że ludność garnęła się do Kościoła. Udział w nabożeństwach wzrósł kilkakrotnie w dniach powszednich i podwoił się w dni świąteczne, Władze zabroniły działalności stowarzyszeń działających wokół Kościoła, co wzbudziło reakcję negatywną i bardzo duży wzrost liczby Róż Żywego Różańca oraz członków III Zakonu św. Franciszka. Wierni gromadzili się na modlitwie przy przydrożnych krzyżach i w mieszkaniach prywatnych. Na kapłanów nakładano wysokie podatki. Duchowni

jednak na Augustowszczyźnie nie byli aresztowani i wierni cieszyli się opieką duszpasterską.⁷²

Okupacja hitlerowska była dla duchownych w Lipsku bardziej tragiczna. W marcu 1943 r. został zastrzelony miejscowy żandarm. Gestapo z Augustowa usiłowało aresztować między innymi proboszcza. Jednak ks. S. Dąbrowski został ostrzeżony i zbiegł przed aresztowaniem do Suwałk, a później do Poświętnego. W dniu 9 kwietnia tegoż roku dziekan teoliński ks. J. Nowosadzki pisał do Biskupa. *„Parafia Lipsk w dek. teolińskim wakuje od 29 marca br., bowiem proboszcz z powodu niepewnych okoliczności opuścił parafię i nie wiadomo, gdzie się znajduje i do końca wojny nie będzie mógł wrócić na swe stanowisko. Polecilem x Kamińskiemu z Teolina by do czasu dojeżdżał do Lipska i odprawiał tam nabożeństwa. Sanctissimum Sacramentum nie przechowuje się w kościele lipskim z powodu, że od chwili ucieczki proboszcza klucz od kościoła wzięty jest do urzędu gminy i za każdym razem x Kamiński musi po ten klucz meldować się i po skończonych czynnościach w kościele z powrotem klucz oddać. Oświadczono w gminie, że klucz od kościoła lipskiego dopiero wtedy będzie zwrócony, gdy jakiś ksiądz przybędzie do Lipska i obsiadzie tu na stałe. Ponieważ parafia Lipsk dość liczebna, a obsługa z Teolina utrudniona z powodu odległości proszę Waszą Eksceleńcję mianować dla Lipska stałego proboszcza.”*⁷³

Biskup Stanisław Kostka Łukomski w odpowiedzi 2 maja pisał: *„Dziękuję Ks. Dziekanowi za wiadomość z d. 9 kwietnia br. powiadamiam, że polecilem Ks. Bronisławowi Rutkowskiemu z Rajgrodu objąć administrację parafii Lipsk. Ufam, że Ks. Rutkowski dojechał do Lipska. Ks. Dziekana proszę, ażeby zaopiekował się nim i pomagał mu swoją radą. Wśród przykrych wiadomości jakie z tamtych stron otrzymałem jest mi pociechą to, że Ks. Dziekan i Jego Kondekanalni są pozostawieni w spokoju i mogą duszpasterstwo swoje wykonywać. Proszę Boga, aby aż do końca wojny tak było. (...) Pozdrawiam serdecznie Ks. Dziekana, Ks. Jubilata Warkalło i ks. ks. Kondekanalnych, błogosławiąc Wam i Waszym parafianom.”*⁷⁴

⁷² J. Łupiński, *Proboszczowie parafii NSJ w Augustowie na przestrzeni stu lat (1899-1999)*, w: *Z dziejów chrześcijaństwa w Augustowie*, red. J. Czartoszewski, J. Dołęga, Olecko 1999, s. 97-99.

⁷³ ADKE, Akta parafii Lipsk 1931-1948, k. 78 (zachowano oryginalną pisownię).

⁷⁴ Tamże, k. 78 na odwrocie.

Ksiądz Bronisław Rutkowski⁷⁵ objął jako administrator parafię na krótko, gdyż już 2 czerwca 1943 r. został aresztowany przez miejscową żandarmerię, przewieziony do więzienia w Grodnie, a w dniu 15 czerwca 1943 r. rozstrzelany na fortach w Naumowiczach k. Grodna razem z ks. Józefem Płońskim⁷⁶ i 27 parafianami z Lipska. Parafia przez 15 miesięcy pozostawała bez stałego duszpasterza.

Dopiero pod koniec sierpnia 1944 r. ks. Stanisław Dąbrowski powrócił do Lipska, skąd 12 października pisał do Biskupa:

„Dnia 22 sierpnia opuściłem Piekuty (...) . W Lipsku zastałem kościół pełen gruzów, śmieci i bez żadnego aparatu. Dachówka na kościele i szkła w oknach zniszczone w 80 %, witraże całkowicie zniszczone. Belki, krokwie iłaty zniszczone w 20 % i już naprawione. Dach pokrywam dachówką i na razie gontami. Aparaty, które były schowane u ludzi – mamy. Trochę bielizny również znalazło się, resztę dopełniamy domowym sposobem z płótna lnianego. Ornatów już mam 12, dwa kielichy, dwie puszkę, monstrancję i kapę. Ołtarze i całe umeblowanie kościoła jak również trzy dzwony zupełnie całe. Plebania, trochę dachówki pobitej – już prawie w 90 % naprawiona, tylko szkła nie ma.

Niemcy plebanię nieco przerobili, wytynkowali, oszalowali, pomalowali, skanalizowali i założyli elektryczność i wszystko to doznało niewielkich uszkodzeń.

⁷⁵ Ks. Bronisław Rutkowski, ur. 17 września 1905 r. w Radziłowie, wyświęcony na kapłana 21 maja 1932 r. w Łomży, jako wikariusz w Rajgrodzie w roku 1942 wstępuje w szeregi Armii Krajowej, gdzie pełni funkcję kapelana 1 pułku ułanów AK jako kpt. cz. w. „Benedykt”. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych. (źródło: Martyrologium, s. 187; W. Liniarski, Lista księży z terenu Okręgu Białostockiego AK – diecezji łomżyńskiej, którzy należeli do szeregów Armii Krajowej w okresie okupacji hitlerowskiej i zostali odznaczeni. Zasadnicze dane z ich pracy konspiracyjnej, w: J. Orzechowski, Aby pamięć nie zginęła, Rajgród 1997, s. 337.).

⁷⁶ Ks. Józef Płoński, ur. 12 lutego 1903 r. w Płonce Strumiance pow. Wysoko - mazowiecki, wyświęcony na kapłana 19 lutego 1928 r. w Łomży, od 1 lipca 1937 r. proboszcz w Rygałowce. W 1941 r. związał się z pracą konspiracyjną w szeregach ZWZ – AK. Orientował działaczy konspiracyjnych AK co do osób w terenie. Zaangażowany w pracy konspiracyjnej udzielał pomocy materialnej i duchowej. W planach konspiracyjnych przewidziany na kapelana 81 pułku piechoty AK jako kpt. cz. w. „Baltazar”. Aresztowany przez żandarmerię w Rygałowce w dniu 5 czerwca 1943 r. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych. (źródło: Martyrologium, s. 184; W. Liniarski, Lista księży z terenu Okręgu Białostockiego AK – diecezji łomżyńskiej, którzy należeli do szeregów Armii Krajowej w okresie okupacji hitlerowskiej i zostali odznaczeni. Zasadnicze dane z ich pracy konspiracyjnej, w: J. Orzechowski, Aby pamięć nie zginęła, Rajgród 1997, s. 337.).

Kanalizacja i lazienka doskonała. Chlewy wozownie, garaż pobudowane przez Niemców z cegły, tylko ok. 30-40% dachówki pobitej.

Do lipskiego kościoła przychodzą ludzie z par. Mikaszówka, dwie wsie z Hołynki, które zostały po tej stronie granicy, wygnańcy z parafii augustowskiej i studzieniczańskiej i prawie z całej parafii Rygałówka. Kilka wiosek z tej ostatniej zostało za granicą. 7 b. m. Namówilem ks. St. Walczuka (wikariusz z Filipowa, przyp. J. C.), który znalazł się po tej stronie frontu i przemieszczał w par. Dąbrowa, żeby pojechał do Rygałówki czasowo dopóki Najczciodszy Pasterz nie zarządzi inaczej. W Sejnach u ks. kan. Astasiewicza siedzą księża z Krasnopola i Karolina. Parafie te jak i inne przyfrontowe zostały wysiedlone. Księżom tu, w Sztabinie, Krasnymborze i Jaminach pozwalają bolszewicy mieszkać i urzędować.

4 tygodniową katechizację dzieci przeprowadziłem. Poziom moralny w parafii lipskiej, jak prawdopodobnie i innych znacznie się obniżył. (...) pomimo wielokrotnego zniszczenia lipskiego kościoła, plebani, etc. Warunki są lepsze aniżeli w Piekutach. W mojej 1½ rocznej nieobecności a szczególnie przy ustępowaniu Niemców, wiele rzeczy mi wzięli ludzie miejscowi i nie bardzo spieszą się oddawać, tak że na tym tle zaszły i mogą jeszcze zajść osobiste nieporozumienia. Jestem przekonany, że dla dobra należy zmienić miejsce. (...) Poczta w Lipsku jeszcze nie funkcjonuje, lecz jest czynna w Dąbrowie k. Grodna, pow. Sokółka, a stamtąd (gdyby zaszła potrzeba) doręczą mi księża korespondencję.”⁷⁷

W pierwszych miesiącach po powrocie do parafii Księdza Proboszcza najbardziej frasowała naprawa zniszczeń wojennych i ocalenie przed bezpowrotną stratą tego co został, lecz po niedługim czasie przywrócił w miarę normalne życie duszpasterskie. Jesienią i zimą 1944 r i w początkach 1945 roku parafia w Lipsku czasowo powiększyła się o setki uchodźców z innych stron, którzy nie posiadali wystarczającej ilości żywności i odpowiedniej odzieży. Szerzył się głód i choroby. Brakowało lekarstw, stąd znacznie wzrosła śmiertelność. Szerzyło się bezprawie. Do polskich władz administracyjnych i porządkowych przenikały często osoby, które z moralnością i praworządnością nie miały wiele wspólnego. Bolszewicy kierowali się własną moralnością. Armia Krajowa była w tym czasie w rozsypce i nie miała wpływu na porządki w miasteczku. Powszechne było pijaństwo. W tym grzesznym kłębowisku ludzkiego bólu, krzywd i rozpaczy Ksiądz Proboszcz musiał umieć się odnaleźć. Sytuacja stała się bardziej klarowna dopiero wiosną, kiedy to uchodźcy

⁷⁷ ADKE, *akta parafii Lipsk 1931-1948*, k. 78-80 (zachowano oryginalną pisownię).

powrócili do swoich domów, a w Lipsku pozostali jedynie stali mieszkańcy. W lipcu 1945 r. Augustowszczyznę i Suwalszczyznę spłynęła następna plaga, tym razem były to aresztowania mieszkańców podejrzewanych o działalność niepodległościową przez wojska NKWD, UB, MO i LWP. Plaga ta nie ominęła parafian lipskich.

Opisując czasy wojny w Lipsku nie sposób pominąć męczenników z terenów parafii Lipsk: Wywiezionych na „nieładną ziemię” Syberyjską w latach 1940–1941, skąd wielu nie wróciło; Rozstrzelanych przez lotników niemieckich w zamkniętych bydłących, NKWD-owskich wagonach podczas transportu zesłańców na Wschód, na trasie Augustów – Psków w czerwcu 1941 r.; Nie sposób nie wspomnieć o 15 rozstrzelanych mieszkańcach wsi Siółko, o 99 Żydach wywiezionych do gett w Augustowie i Grodnie, o rozstrzelanych na fortach w Naumowiczach k. Grodna z ks. Bronisławem Rutkowskim, ks. Józefem Płońskim i Marianną Biernacką⁷⁸, o 58 zamordowanych podczas pacyfikacji wsi Jasionowo, o wielu innych z siostrą Sergią Julią Rapiej⁷⁹ na czele⁸⁰.

⁷⁸ Bł. Marianna Biernacka z d. Czokoła urodziła się w Lipsku w roku 1888, przed 1906 r. wyszła za mąż za Ludwika Biernackiego, urodziła sześcioro dzieci, z których czworo zmarło w dzieciństwie. Nocą 1 lipca 1943 r. żandarmeria przyszła do domu Marianny aresztować syna Stanisława i jego żonę Annę, która była w stanie błogosławionym. Marianna padła do stóp żołnierza i błagała by uwolnił Annę w zamian za nią samą. Żołnierz zgodził się na zamianę. Teściowa poszła do więzienia, a synowa pozostała w domu. Aresztowanych wywieziono do Grodna, gdzie 13 lipca 1943 r. na fortach w Naumowiczach k. Grodna rozstrzelano 50 lipszczan, w tym Mariannę i Stanisława Biernackich. W roku 1999 Jan Paweł II zaliczył Mariannę Biernacką do grona błogosławionych.

⁷⁹ Bł. Siostra Sergia od Matki Bożej Bolesnej - Julia Rapiej urodziła się we wsi Rogozyn Stary w par. Lipsk (obecnie Rygałówka), z rodziców Antoniego i Franciszki z d. Sztuk. Nie uczęszczała do szkoły, o czym może świadczyć fakt, iż posiadała niewielką umiejętność czytania i nie potrafiła pisać. Przed rokiem 1914 rodzina Rapiejów zamieszkała w Samborach par. Sylwanowce. Dnia 25 grudnia 1922 r. została przyjęta do Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Grodnie jako siostra II – go chóru. W roku 1933 została skierowana do pracy w Nowogródku, gdzie pracowała w kuchni. Dnia 6 lipca 1941 hitlerowcy aresztowali 100 przedstawicieli inteligencji z Nowogródka. Siostry w klasztorze modliły się o ich ocalenie, zgłaszając Bogu gotowość oddania swego życia dla ocalenia innych. W dniu 31 lipca 1943 r. 11 sióstr w tym i siostra Sergia zostały aresztowane, a w dniu następnym rozstrzelane w lesie obok leśniczówki Batorówka. Ofiara została przyjęta, gdyż wszyscy aresztowani inteligenci z Nowogródka przeżyli niewolę. W roku 2000 Jan Paweł II zaliczył siostry męczennice z Nowogródka w poczet błogosławionych.

⁸⁰ E. Anuszkiewicz, *Męczeństwo Jasionowa*, Łomża 1990, s. 7-8.

IV. Życie parafii po II wojnie światowej.

Sierpień 1945 r. kończył się w Lipsku zmianą proboszcza. W dniu 30 sierpnia ks. Stanisław Dąbrowski opuścił parafię i udał się do Złotorii, gdzie został proboszczem. Do lipska przybył ks. Józef Kębliński i objął parafię.⁸¹

W roku 1946 parafia liczyła 3520 wiernych. Radę parafialną stanowili: Stanisław Zmitrowicz, Jan Sztukowski i Antoni Kowalczyk.⁸² W roku następnym odbyła się pierwsza powojenna wizytacja ks. bp-a Pawła Czesława Rydzewskiego.

Niestety od strony moralnej parafia wyglądała bardzo źle. Widok śmierci, bólu, cierpienia i rozpacz, a także widok i udział w aktach bezprawia po jednej i drugiej stronie prowadził do staczania się na dno wielu ludzi po II wojnie. Niepewność jutra pchała wielu mężczyzn do alkoholizmu. Niejedna osoba cierpiała psychicznie na syndrom wojny. By temu zaradzić w dniach 12-18 września 1948 r. przeprowadzono pierwsze powojenne misje parafialne. Prowadzili je Księża Misjonarze a Krakowa: ks. Franciszek Malinowski i ks. Olczak. Głoszone były po trzy nauki dziennie. Z sakramentu spowiedzi skorzystało 2 800 osób, wydano 5 600 komunii św. Misje zakończyły się aktem oddania parafii Sercu Jezusowemu. Wielu wiernych złożyło przyrzeczenia abstynenckie.⁸³

W dniu 1 października 1948 r. odbyło się powołanie nowej rady parafialnej w skład której weszli: Stanisław Zmitrowicz, Jan Sztukowski, Stanisław Bartoszewicz i Bronisław Wicieszyski.⁸⁴

W domu katolickim od zakończenia wojny oprócz mieszkań organisty i kościelnego mieściły się urzędy oraz Ośrodek Zdrowia, które zajmowały lokal w zasadzie bezprawnie, by stan usankcjonować w dniu 20 października 1949 r. podpisano umowę wydzierżawienia budynku na potrzeby Gminnego Ośrodka Zdrowia na okres 20 lat.⁸⁵

Latach 1952 – 1953 nastąpił zatarg władz państwowych z Biskupem w sprawie obsady personalnej duchowieństwa w Lipsku. Do 16 sierpnia 1952 r. substytutem proboszcza w Lipsku był ks. prof. Tytus Robakowski, kiedy to zastąpił go ks. substytut Mieczysław Lewszyk. Na niego też Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Białymstoku nie wyraziło zgody. Wówczas bp Aleksander Mościcki w dniu 10 sierpnia

⁸¹ Tamże, k. 81.

⁸² Tamże, k. 81, 83.

⁸³ Tamże, k. 87.

⁸⁴ Tamże, k. 88.

⁸⁵ ADKE, *akta parafii Lipsk 1949-1991*, k. 1-7.

zwrócił się do ks. Eugeniusza Grodzkiego, by wydelegował ks. Michalowskiego na stałe z zamieszkaniem w Lipsku w celu zorganizowania pomocy duszpasterskiej.⁸⁶

W dniu 11 czerwca 1954 r. wizytował parafię ks. bp Aleksander Mościcki. Z protokołu wynika, że:

- parafia liczyła 3 990 wiernych.
- małżeństw niesakramentalnych było 4.
- dzieci nieślubnych 6.
- proboszczem był ks. Józef Kębliński lat 49.
- wikariuszem od 1953 r. - ks. Antoni Wróblewski lat 30.
- organistą od roku 1945 - p. Jan Siedlecki lat 30.
- kościelnym od 1950 r. - p. Władysław Hańczuk lat 42.
- kościół ma wieże uszkodzone od pocisków. Dach częściowo kryty gontem.
- Msze św. w niedzielę i święta odprawiane są o godz. 9.00 i 11.00, natomiast w dni powszednie zimą o godz. 7.30 i 8.00, latem o godz. 6.30 i 7.00.
- frekwencja w niedzielę ok. 60 %, w dni powszednie ok. 20 osób zimą i ok. 40 osób latem.
- do pierwszej komunii św. Przystąpiło 122 dzieci.
- katechizuje w kościele Ksiądz Wikary.
- do spowiedzi Wielkanocnej nie przystąpiło 14 osób.
- codziennie do komunii św. przystępuje ok. 30 osób.
- pierwsze piątki miesiąca obchodzi ok. 120 osób.
- do bierzmowania przystąpiły 493 osoby.
- rekolekcje w roku 1948 przeprowadził ks. Wincenty Grabowicz.⁸⁷

W roku 1956 został powiększony o 1 ha cmentarz grzebalny. Nową część poświęcił Biskup Ordynariusz, który jednocześnie udzielił sakramentu bierzmowania w dniu 23 września tegoż roku.⁸⁸

W roku następnym Biskup dekretem wyznaczył odpusty dla parafii:

- Św. Antoniego Padewskiego – 13 czerwca
- Matki Bożej Anielskiej – 2 sierpnia

W tym też roku Proboszcz prosił o wyjednanie odpustu zupełnego dla parafian, którzy uczestniczyli w nabożeństwie „gorzkich żali”. Proś-

⁸⁶ Tamże, k. 8, 9, 15.

⁸⁷ Tamże, k. 20-21.

⁸⁸ Tamże, k. 22.

ba została spełniona i dekretem Kardynała Stefana Wyszyńskiego z dnia 2 stycznia 1958 r. parafia taki odpust otrzymała.⁸⁹

W lutym 1958 Proboszcz zawiadamiał Kurię Biskupią, że została wybrana nowa Rada Parafialna w składzie: Jan Sztukowski z Kuriank, Jan Arcimowicz z Lipska, Stanisław Hilmonik z Rogożyna Nowego i Stanisław Bartoszewicz z Nowego Lipska. W tym samym roku w dniach 8 – 15 czerwca misje parafialne przeprowadzili Ojcowie Bernardyni z Krakowa: o. Eustachy Łoś i o. Wincenty Wiercioch.⁹⁰

Wikariuszem do 26 VII 1958 r. był ks. Kazimierz Mocarski. Zastąpił go ks. Piotr Łada.⁹¹

W dniach 6 – 8 VI 1959 r. odbyła się wizytacja bp-a A. Mościckiego. Parafia liczyła wówczas 3900 wiernych. Małżeństw niesakramentalnych było 3, dzieci nieślubnych 5.⁹²

W latach 1960 – 1961 odnowiono wnętrze kościoła w Lipsku oraz dokonano restauracji ołtarza głównego.⁹³ W omawianym czasie wikariuszami w parafii byli:

- ks. Józef Drażba – od 28 czerwca 1963 do 26 czerwca 1964
- ks. Bonifacy Ferens – od 23 lipca 1964 do 1 lipca 1966
- ks. Edward Orłowski – od 1 lipca 1966 do 28 czerwca 1969
- ks. Tadeusz Sutkowski – od 28 czerwca 1969 do 26 czerwca 1970
- ks. Jan Kibis – od 26 czerwca 1970 do 4 lipca 1972
- ks. Jan Kalata – od 4 lipca 1972⁹⁴

W dniach 30 maja – 2 czerwca 1968 parafię wizytował ks. bp A. Mościcki. Parafia liczyła wówczas 3950 osób, a do sakramentu bierzmowania przystąpiło 727 osób. Rekolekcje prowadził ks. Krajewski z ATK.⁹⁵

W roku 1973 umiera ks. Józef Kębliński. Tymczasowym administratorem parafii zostaje wikariusz ks. Jan Kalata. Swą tymczasowość na urzędzie wykorzystał i niezwłocznie przystąpił do wymiany ciekącego pokrycia dachu na kościele blachą zakupioną przez zmarłego proboszcza i od kilku lat składowaną z uwagi na nieprzychylną administrację państwowej. Oczywiście uczynił to bez pozwolenia administracji powiatowej.

⁸⁹ Tamże, k. 34, 35, 37.

⁹⁰ Tamże, k. 38-39.

⁹¹ Tamże, k. 52.

⁹² Tamże, k. 49, 53.

⁹³ Tamże, k. 59-63.

⁹⁴ Tamże, k. 52, 63, 77, 78, 93, 114.

⁹⁵ Tamże, k. 87, 93, 96.

wej w Dąbrowie Białostockiej. Zanim władze zostały powiadomione przez osoby „życzliwe” i zdążyły przybyć w asyście milicji na plac budowy. Rzutki ksiądz administrator wraz z parafianami zdążył wykonać 50 % prac i pokryć przeciekające fragmenty dachu. Za działalność swą został ukarany przez Kolegium do Spraw Wykroczeń.⁹⁶

Nowym proboszczem w Lipsku został z dniem 18 października 1973 ks. Tadeusz Jerzy Nowicki.⁹⁷

W dniu 11 lutego 1974 r. ginie w wypadku samochodowym w Solistówce k. Bargłowa ks. Jan Kalata. Energiczny i bardzo lubiany kapłan, który pełnił w Lipsku funkcje wikariusza i administratora parafii. W żałobnym pożegnaniu z parafią celebrowanym przez ks. bp-a Mikołaja Sasinowskiego wzięły udział liczne rzesze wiernych.

Następcą po śp. Księdzu Janie został z dniem 3 kwietnia 1974 r., neoprezbiter ks. Janusz Mroczkowski.⁹⁸

Lata „*dobrobytu*” i inwestycji w Lipsku w połowie lat 70-tych zawoocowały upadkiem moralności i zachwianiem postaw religijnych. W protokole wizytacji dziekańskiej z 12 listopada 1974 r. możemy przeczytać, iż na Msze św. w dni powszednie uczęszcza od 3 do 5 osób, w niedzielę i święta nie więcej niż 50%. Punktów katechetycznych w parafii jest 5, ale aż 50 rodzin nie posyła swoich dzieci na katechezę. Kartek do spowiedzi Wielkanocnej rozdano 2 700, lecz nie wróciło aż 290. W parafii było 5 konkubinatów i 50 rodzin obojętnych religijnie.⁹⁹ W protokole po wizytacji biskupiej z 11 maja 1975 r. podaje się, że największe wady parafian to: obojętność religijna, pijaństwo i awanturnictwo.¹⁰⁰

W dniach 9-11 maja 1975 r. parafię wizytował ks. bp Tadeusz Zawistowski.

Wkrótce nastąpiła zmiana na stanowisku proboszcza, dnia 24 czerwca 1975 ks. Tadeusz Nowicki przekazał parafię tymczasowemu administratorowi ks. Kazimierzowi Chrzanowskiemu. Dwa dni później wikariusza ks. Janusza Mroczkowskiego zastąpił ks. Jan Kulesza.¹⁰¹

⁹⁶ Tamże, k. 107.

⁹⁷ Tamże, k. 135.

⁹⁸ Tamże, k. 104.

⁹⁹ Tamże, k. 117.

¹⁰⁰ Tamże, k. 130.

¹⁰¹ Tamże, k. 133, 134.

Nowym proboszczem lipskim został z dniem 10 grudnia 1975 r. ks. Tadeusz Zajączkowski.¹⁰²

W 33 rocznicę, 26 sierpnia 1977 r. nad grobem zamordowanych mieszkańców Jasionowa został odprawiona pierwsza, jeszcze połowa Msza św., przy licznych udziałach mieszkańców wsi i Augustowa. Odtąd co roku przy licznych udziałach wiernych, w każdą ostatnią niedzielę sierpnia, odbywa się tutaj odpust ku czci Matki Bożej Częstochowskiej, podczas którego wspomina się w modlitwie Jasionowskich męczenników. W roku 1979 wybudowano tu małą kaplicę, którą w roku 1982 rozbudowano. W latach dziewięćdziesiątych kaplica pomnik stała się kaplicą dojazdową, gdzie co miesiąc sprawuje się Eucharystię.¹⁰³

W pracy duszpasterskiej proboszczowi ks. T. Zajączkowskiemu pomagali wikariusze:

- ks. Jan Kulesza – do 12.09.1978.
- ks. Stanisław Trejnowski – 12.09.1978 do 19.06.1982
- ks. Marian Mieczkowski – 19.06.1982 do 1.09.1983
- ks. Eugeniusz Sochacki – 1.09.1983 do 1.09.1985
- ks. Zbigniew Józef Kaczmarski – 1.09.1985 do 1.07.1987
- ks. Krzysztof Karolewski – 1.07.1987 do 1989
- ks. Tadeusz Kaczyński – junior – 1989 do 1991
- ks. Waldemar Sawicki – 1991 – 29.06.1996
- ks. Jerzy Dzieniszewski – 29.06.1996 do nagłej śmierci 5.12.1998.¹⁰⁴

W omawianym okresie odbyły się wizytacje bp-a T. Zawistowskiego: 30 czerwca – 2 lipca 1981 r. oraz 4 – 6 czerwca 1988 r.¹⁰⁵

Ksiądz proboszcz bardzo dbał o życie duchowe. Obok corocznych rekolekcji wielkopostnych wprowadził od 1979 r. rekolekcje adwentowe. W omawianym okresie rekolekcje w Lipsku prowadzili między innymi:

- ks. Edward Samsel – 1973
- ks. Tadeusz Śliwowski – 1976
- ks. dr Witold Jemielity – 1977
- ks. Antoni Zajączkowski (student KUL) – 1978

¹⁰² Tamże, k. 136.

¹⁰³ E. Anuszkiewicz, *Męczeństwo*, s. 7-8.

¹⁰⁴ ADKE, *Akta parafii Lipsk 1949-1991*, k. 149, 165, 168, 176, 177; „Bazylianka” 40, grudzień-styczeń 1998/99.

¹⁰⁵ ADKE, *Akta parafii Lipsk 1949-1991*, k. 160, 162, 184, 188-190.

- ks. Władysław Węglarz (salwatorianin) – 1979
- ks. Czesław Szulin (salezjanin) – 1979 adwentowe
- ks. Zenon Siwicki – 1980
- ks. Waclaw Lewkowicz – 1980 adwentowe
- ks. dr Tadeusz Krachel – 1981 adwentowe
- ks. Zenon Siwicki – 1982
- ks. Zbigniew Biziuk – 1982 adwentowe
- ks. Stanisław Andruszkiewicz – 1983
- ks. Ireneusz Borawski – 1996
- ks. Stanisław Strękowski i ks. Jacek Czartoszewski – 1996 adwentowe
- ks. Jacek Czartoszewski – 1997¹⁰⁶

Ponadto Ksiądz Proboszcz wraz z wikariuszem ks. W. Sawickim próbował rozszerzyć kult Matki Bożej Bazylianki. Przed obrazem wyłożono Księgę Uzdrawień Duchowych, w kościele zawieszono tablice informacyjne, zaczął ukazywać się biuletyn „Bazylianka”, w kazaniach i homiliach zachęcano do modlitwy przed obrazem.

Po utworzeniu dekanatu Augustów Wschód z dniem 14 grudnia 1984 r. parafia Lipsk została do niego włączona, a ks. kan. Tadeusz Zajązkowski został mianowany wicedziekanem.¹⁰⁷

Dnia 25 marca 1992 r. papież Jan Paweł II bullą *Totus Tuus Poloniae Populus* ustanowił nową diecezję ełcką, w skład której weszła parafia lipska.

Ks. Tadeusz Zajązkowski w tymże roku został włączony w poczet kanoników gremialnych Kapituły Kolegiackiej Sejneńskiej.

Wierni lipscy bardzo licznie zgromadzili się w kościele 8 września 1997 r. by uroczyście podziękować za 40 lat kapłaństwa swego proboszcza. Niestety dokładnie miesiąc później, 8 listopada 1997 r. tłum duchowieństwa i wiernych pod przewodnictwem ks. bp-a Wojciecha Ziemyby zgromadził się w kościele w Lipsku na pogrzebie zmarłego dwa dni wcześniej proboszcza. Doczesne szczątki ks. kan. Tadeusza Zajązkowskiego spoczęły na parafialnym cmentarzu.¹⁰⁸

Kolejnym proboszczem lipskim został ks. kan. Jerzy Lubak.

¹⁰⁶ Tamże, k. 130, 137, 138, 141, 151, 154, 156, 163, 164, 166, 167.

¹⁰⁷ Tamże, k. 173.

¹⁰⁸ Na cmentarzu parafialnym w Lipsku pochowany jest jeszcze jeden kapłan, ks. Jan Trzasko pochodzący z parafii Lipsk.

Zakończenie

Opisywana parafia leży na granicy Augustowszczyzny i Grodzieńszczyzny. Stąd w burzliwych jej dziejach wiele jest starcia elementów kultury wschodniej, czarnoruskiej z elementami kultury łaćwińskiej, polskiej z Mazowsza. W XIX wieku zaowocowało to masowym przechodzeniem rusinów chcących się spolonizować do obrządku łaćwińskiego, a w konsekwencji do reakcji władz carskich w postaci prześladowania unitów i zamknięcia na 30 lat parafii rzymskokatolickiej w Lipsku. Brak jedności zrodził nieufność do wszelkiej władzy zarówno świeckiej jak i kościelnej.

W omawianym okresie parafia dwukrotnie w ciągu wojen została pozbawiona stałego duszpasterza w latach 1915 – 1917, kiedy to ks. P. Kotlewski był internowany w Gutersloh i w latach 1943 – 1944 po ucieczce ks. S. Dąbrowskiego oraz zamordowaniu ks. B. Rutkowskiego i ks. J. Płońskiego.

Podczas nieobecności duchownych świątynia została dwukrotnie zniszczona i dwukrotnie po ich powrocie przywrócona do stanu poprzedniego.

Parafia jest „namaszczona” krwią błogosławionych męczenników II wojny światowej. To tu urodziła się i całe życie spędziła bł. Marianna Biernacka, rozstrzelana na fortach w Naumowiczach, tu też urodziła się i spędziła swe dzieciństwo bł. s. Sergia M. Julia Rapiej, rozstrzelana pod Nowogródkiem, również tu - choć bardzo krótko - w 1936 r. pracował bł. ks. Adam Bargielski zamęczony w obozie koncentracyjnym w Dachau.

W latach wolności kulturalnej kapłani: ks. P. Kuklewicz w okresie międzywojennym i ks. T. Zajączkowski wraz z wikariuszami ks. W. Sawickim i ks. J. Dzieniszewskim potrafili bardzo ożywić działalność kulturalną i społeczną do tego stopnia, że wzbudzali podziw, ale i zazdrość u osób zamieszkujących sąsiednie okolice.

Wszyscy duszpasterze w opisywanym czasie wkładali wiele serca w pracę duszpasterską z powierzonym sobie ludem.

THE HISTORY OF CATHOLIC PRIESTHOOD IN ST. MARIA OF THE ANGELS PARISH IN LIPSK ON THE BIEBRZA IN 1914-1997

Summary

Roman Catholic parish Lips at the Biebrza is situated at the borders of Augustowszczyzna and Grodzieńszczyzna. In its turbulent history there have been collisions of cultures from eastern, Black Ruthenian with elements of Latin culture, polish from Mazovia. In XIX century, the cultural influences, has brought massive conversions of Russians who wanted to became Polish. In consequence it led to the reaction of tsar, namely to the oppressions of member of Uniate Church and closing down of Roman Catholic parish in Lipsk. Lack of unity has brought distrust to both laic and church authority.

During wars the parish was twice deprived of priest. In 1915-1917 when P. Kotlewski was interned in Guterloh and in 1943-1944 after S. Dąbrowski escaped and B. Rutkowski and J. Płoński were murdered.

During absence of priests the church was destroyed twice and two times after the priests came back the church was rebuild.

The parish is „anointed” with blessed martyrs from Second World War. Blessed Marianna Biernacka was born there and spent all her life there, she was shoot dead at forts in Naumowicze. Blessed sister Sergia M. Julia Rapij was born and spent her childhood there, she was shoot near Nowogródek. Also blessed father Adam Bargielski also worked there for some time in 1936, he died in concentration camp in Dachau.

During cultural freedom P. Kuklewicz and in interwar period T. Zajączkowski together with vicar W. Sawicki and J. Dzieniszewski managed to revive cultural and social activity so much that the admiration and even envy appeared in people from neighborhood.

All priests of those days put their hearts and souls into their work with entrusted them people.